МУНИЦИПАЛЬНОЕ БЮДЖЕТНОЕ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЕ УЧРЕЖДЕНИЕ
СРЕДНЯЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ШКОЛА СЕЛА УСПЕНКА ТАНДИНСКОГО КОЖУУНА РЕСПУБЛИКИ ТЫВА
(МБОУ СОШ с. Успенка)

668310, с. Успенка, ул. Оюн Сенгижик, д. 22
e – mail:tuva school_66@mail.ru
Успенка

Принято
решением педагогического совета
протокол № 1_____
«23» ___августе___ 2023 г

Утверждаю
Директор ___Серен___ /Серен Ш.К./
протокол № ___49/2___
от «01» ___сентября___ 2023 г

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

Внеурочной деятельности «Народоведение» для 1 класса
программа разработана на основе примерных программ начального общего образования
Автор: Г.Д. Сундуй, Кызыл 2003 г

Уровень образования: начальное общее образование
Количество часов в неделю: 1 час
Количество часов в год: 34 ч
Уровень: базовый
Учитель: Оюн Ч.А.
Категория: нет

2023 г

Тайылбыр бижик

Улусчу педагогика амгы национал школаның өөредилге-кижизидилгелиг ажыл-чорудулгазының кол үндезинин тургузуп, ниити өөредилге системазында чаа угланыышкын, тускай эртем болуп, быжыг турушту ээлеп турар. Чоннуң чаагай чаңчылдары, сагылга-езулалдары, ужурлары улусчу педагогиканың кол өзээн тургуспушаан, өзуп орар салгалдың кижизидилгезиниң депшилгелиг аргаларын байлакшыдып турар.

Улусчу педагогиканың идеялары, байлак дуржулгазы болгаш аргалары чугле школада, башкылаашкында ажыглаттынып турар эвес, а өг-бүле кижизидилгезинде, ада-иелер ортузунда тарап нептерээн.

Салып турар сорулгалары:

Өөредилге сорулгазы: тыва чоннуң уттундурган болаш уттундуруп бар чыдар чанчылдарын, ёзулалдарын дедир эгидип, школачыларга өөредиири;

өөреникчилерниң мөзү-шынар болгаш бот-кижизидилгезинче угланган чоннуң чагыг суртаалдарын, езу-чаңчылдарын билиндирип өөредир.

Кижизидилге сорулгазы: улусчу педагогика болгаш ада-өгбелеривистиң чаагай чаңчылдарынга даянып алгаш, келир уениң мөзү- бүдүштүг, хундулээчел салгалын хевирлеп кижизидер.

Сайзырал сорулгазы: өөреникчилерниң угаан-медерелин, чүве шиңгээдирин, бот-башкарлырын, чогаадыкчы чоруун, бот-туружун бедик чадаже көдүрери.

Программаның тургузуу.

Улусчу ужурлар деп эртем **6** системниг программалардан тургустунган:

« *Өг-бүле*» (1 класс); «*Чаңчылдың чаражы*» (2 класс); «*Кижи болгаш бойдус*» (3 класс); «*Кижиге эш херек*» (4 класс); « *Бойдус болгаш улусчу ужурлар*» (5 класс);
«*Кижи – бойдуйстуң дээди чаялгазы*» (6 класс).

Шактарнын хуваалдазы.

Ниитизи-биле эге школага өөредиири 136 шак,
ортумак класстарга- 68 шак. Оларның класстар аайы-биле хуваалдазы мындыг:

1 класс – 34 шак
2 класс – 34 шак
3 класс – 34 шак
4 класс – 34 шак
5 класс – 34 шак
6 класс – 34 шак

Демдек салбас, а чартык чылдап зачет хевиринге түңнелди көргүзүг-шиңгээдилге хевиринге кылып, өөреникчиниң демдээ кылдыр салып болур.

Ниити шактарның санынче экскурсиялар, оюннар, мөөрейлер, ужуражылгалар, улусчу байырлалдар шактары база кирген.

Кичээлдер нургулайында оюн хевирлиг, практиктиг угланыышкынныг болур. Оларны аян-чорук, көргүзүг-щиңгээдилге, янзы-бүрү чогаадыкчы ужуражылгалар, аас-чогаал кичээлдери, бойдусче походтар, хайгараалдар кылдыр организастап, хостуг чугаа хевиринге эрттирип болур.

Экскурсия: төрээн чериниң чараш-каазын магададыр сорулга-биле арыгже, дагларже, хем кыдыынче селгүүстээри; тыва өгнү сонуургаттырары, чамдык улусчу ужурларны шиңгээттирери(суг бажы, ыдык ыяштар, чер-чурт дагыыры), төөгүлүг тураскаалдарны, черлерни эргиири.

Ужуражылга: улуг хүндүткелдиг өгбе, тоолчу, ыраажы, чазаныкчы, артист, чурукчу болгаш өске-даа улус-биле ужуражыры.

Эртем харылзаазы: Төрээн чугаа. Төөгү. Чугаа сайзырадылгазы. Улустуң аас-чогаалы. Күш-ажыл кичээли. Чурулга. Хөгжүм кичээли.Долгандыр турур хүрээлел болгаш бойдус кичээли.

Программаны *1-6 класстың уругларынга* угландыр тургускан.

1-ден 6 класстарга чедир «Улусчу ужурлар», кичээлдер неделяда 1 катап эртер.

Ук кичээлдерниң дээштии, ооң түңнелдери тестилер болгаш анкеталардан база өөреникчилерниң чогаадыкчы ажылдарындан көстүп келир.

Түңнелинде: Мөзү бүдүштүг, ёзулуг тыва кижини келир үениң салгалындан хевирлеп үндүрер деп төнчү сорулгалыг.

«Өг-бүле»
(1 класс, 34 шак)

Бирги чылдың кичээлдериниң үндезини өг-бүле, ажыл-агый, төрээн чер, төрээн чурт дугайында эге билиглер болур. Төрээн чурттуң чедимчелиг, сайзыраңгай байдалы,

Бир-ле дугаарында, найыралдыг, ажыл-агыйжы өг-бүледен, ол ышкаш карак кызыл чогаадыкчы, тургузукчу чоруктан эгелээр деп идея мында салдынган: чедимчелиг чурттаар дизе, ону бодуң кызыл күш үндүрүп ажылдап тургаш чедип ал.

Бирги класска уруглар төрээн суурунуң, кожуунунуң, Тывазының ажыл-агыйы, аал коданы, төрел харылзаалары-биле, ол ышкаш аңаа хамаарышкан чогаалдар-биле таныжар.

Элээн хөй үени номчулгаже, янзы-бүрү экскурсияларже, ужуражылгаларже чарыыры көрдүнген.

1 дугаар класстың өөредилге номун колдуунда башкы номчуп бээр. Видеоматериалды номчулга соонда көргүзер болза таарымчалыг.Ырларны «дыңнаңар»,

«ырлажыңар» дээнин барымдаалап ажыглаар.

Допчузу

1 класс

Өг-бүле

1.Киирилде кичээл.Ужур деп чүл?

2.Тыва чурту

3Тывалар деп кымыл ол?

Бистиң өг-бүлевис

4.Кады торээн кижилер

5.Хунчугеш.Сөзү О. Сувакпиттии, аялгазы М. Нурсаттыы.
6. Ада төрели алдын, ие төрели мөңгүн.
7. Кырган-ачазы биле кырган-авазын хундулээри.
8.Чоок торел улус.

Өг – чурттаар чер

9.Малчыннар өглери.
10 . Өг ужурлары.
11 . Өгнүң эт-севи.
12 . Өг херекселдериниң ужурлары.
13.Тыва өглер. Сөзү А. Даржайныы, аялгазы К.Бегзинии..

Бистиң бажыңывыс

14. Бажың дугайында.
15.Бажың – кижилерниң кол эдилели.
16.Бичии Лена. Сөзү Л. Чадамбаныы, аялгазы М. Нурсаттыы.

Аал дугайында

17. Аал коданы.
18.Аал ужурлары.
19.Шайывыс. Сөзү Ч.Кара-Күскении, аялгазы А.Тановтуу.

Мал-маган – тываларның амыдыралының дөзү

20.Чурттуң кол ажыл-агыйы.
21. Дузааргакпай. Сөзү Н. Ооржактыы, аялгазы С.Бюрбээнии.
22.Инек дугайында.Назы-харын барымдаалап адаары.
23.Шилги бызаам.

24.Сарлык дугайында.
25. Сарлык оглу.
26.Иви мал. Назы-харының, адының хуваалдазы.
27.Аът.
28.Кулунчугаш. Сөзү А. Допчааныы, аялгазы Д. Шактарныы.
29.Теве дугайында.
30.Шээр мал. Назы-хары, аттары.

Найырал дугайында

31.Найырал – үнелиг чүүл.
32.Сайзанак.
33.Ойнаал,эжим.Түңнел кичээл.

Бөлүктээшкин бүрүзүнүң уткалары.

Өг-бүле

Тыва дугайында эге билиглер. Тывалар деп кымнарыл ол?
Ужур деп чүл? Кижиниң төрүттүнген чери. Аймак сөөк, ызыгуур деп чүл?

Бистиң өг-бүлевис

Өг-бүле деп чүл? Авазын, ачазын хүндүлээри. Угбаларын, дуңмаларын хүндүлээри. Акышкы-дуңмашкы улустарның аразында хүндүлежип адажырының ужурлары. Чоок төрел улус аразында харылзаа. Ачазының болгаш авазының төрелдерин хүндүлеп адаарының ужурлары. Кижиниң кырган-авазы болгаш кырган-ачазы. Оларга тускай хамаарылга.

Өг – чурттаар чер

Өг – чурттаар чер. Малчыннар өглери. Өгге тыва кижиниң онзагай хамаарылгазы. Өг дугайында тоолдардан үзүндү, шүлүктер, тывызыктар, ырлар.

Тыва өгнү сонуургаттырары, эт-севин таныштырар, ужурларын өөредири.

Бистиң бажыңывыс

Бажың ажылы. Бажыңга мээң кылыр ажылдарым.

Бажың иштин арыг-силиг, эмге-сескелиг тургузары. Хүн бүрүде кылыр даштыкы ажылдар. Ада-иезинге дузалажып, күш-ажылга ынак болурунга кижизидери.

Аал дугайында

Аал болгаш аал коданы деп чүл? Чаңгыс аалдың кижилериниң ажыл-агыйны канчаар кылыры.Аалдарның чайын, күзүн, кыжын, чазын турар черлериниң аттары.

Аал коданынга сагыыр ужурлар.Аал коданын чүге х үндүлээри.

Мал-маган – тываларның амыдыралының дөзү

Тываларның амыдыралының дөзү чүл? Бистиң өг-бүлевистиң мал-маганы.

Мал маганны уш бөлүкке чарары.Чылгы, бода, шээр малдарның онзагайы.

Оларны назы-харын барымдаалап адаары. Иви мал. Назы-харының, адының хуваалдазы

Найырал дугайында

Найырал дугайында билиишкин. Демниг чорук деп чүл? Найырал чүүден эгелээрил?

Сайзанактап ойнаары, ону чүге үреп болбазыл. Салаалар-биле оюннар.

Бирги классты доосканының түңнелинде алган билиглери:

Тыва дугайында эге билиглер. Акышкы-дуңмашкы улустарның аразында хүндүлежип адажырының ужурлары. Чоок төрел улус аразында харылзаа. Ачазының болгаш авазының төрелдерин хүндүлеп адаарының ужурлары.

Тыва өгнүң эт-севин танып билип, ужурларын өөренип алыр.

Бажың иштин арыг-силиг, эмге-сескелиг тургузуп билир. Хүн бүрүде кылыр ажылдарга бодунуң үлүг-хуузун кириштирип билири.

Аал болгаш аал коданы деп чүл? Чаңгыс аалдың кижилериниң ажыл-агыйны канчаар кылыры.Аалдарның чайын, күзүн, кыжын, чазын турар черлериниң аттары.

Аал коданынга сагыыр ужурлар.

Мал маганны уш бөлүкке чарары.Чылгы, бода, шээр малдарның онзагайы.

Оларны назы-харын барымдаалап адаары. Иви мал. Назы-харының, адының хуваалдазы.

Найырал дугайында билиишкин. Демниг чорук деп чүл? Найырал чүүден эгелээрил?

Сайзанактап ойнаары, ону чүге үреп болбазыл. Салаалар-биле оюннар, тыва оюннарны(кажык, баг кагары,хурежиири,ча адары, тывызыктажыыры,кожамыкка чижери,сайзанактаарын) ойнап билир болгаш Шагаа байырлалынның дугайында эки билир болур.

***<u>Кол литература</u>*:**

Сундуй Г.Д. Улусчу ужурлар.1-2 класстарга шенелделиг өөредилге-номчулга ному. Тываныңном үндүрер чери. Кызыл.2003

<u>Ажыглаарынга сүмелеп турар литература</u>:

1. Аксагалдай ашак. Кызыл, 1992.
2. Донгак В. Аът (шүлүк). Шын, 1990, февраль 10.
3. Кенин-Лопсан М.Б. Тыва чоннуң бурунгу ужурлары. Кызыл. 1994.
4. Матпаадыр. Кызыл. 1991.
5. Салчак К.Б., Салчак Л.П. Тыва улусчу педагогиканың хөгжүлдези. Кызыл, 1984.
6. Тыва улустуң тоолдары. Новосибирск. 1994.
7. Тыва оюннар.

Бирги класска кичээлдерниң планнаашкыны

№	Темазы	Шагы	Уези	
Өг-бүле (3 шак)			План-биле	Факт
1	Киирилде кезээ.Ужур деп чүл?	1		
2	Тыва чурту	1		
3	Тывалар деп кымыл ол?	1		
Бистиң өг-бүлевис.(5 шак)				
4	Кады торээн кижилер	1		
5	Хунчугеш.Сөзү О. Сувакпиттии, аялгазы М. Нурсаттыы.	1		
6	Ада төрели алдын, ие төрели мөңгүн.	1		
7	Кырган-ачазы биле кырган-авазын хундулээри.	1		
8	Чоок торел улус.	1		
Өг – чурттаар чер.(5 шак)				
9	Малчыннар өглери.	1		
10	Өг ужурлары.	1		
11	Өгнүң эт-севи.	1		
12	Өг херекселдериниң ужурлары.	1		
13	Тыва өглер. Сөзү А. Даржайныы, аялгазы К.Бегзинии.	1		
Бистиң бажыңывыс (3 шак)				
14	Бажың дугайында.	1		

15	Бажың – кижилерниң кол эдилели.	1		
16	Бичии Лена. Сөзү Л. Чадамбаныы, аялгазы М. Нурсаттыы	1		
Аал дугайында (3шак)				
17	Аал коданы.	1		
18	Аал ужурлары.	1		
19	Шайывыс. Сөзү Ч.Кара-Күскении, аялгазы А.Тановтуу.	1		
Мал-маган – тываларның амыдыралының дөзү (11шак)				
20	Чурттуң кол ажыл-агыйы.	1		
21	Дузааргакпай. СөзүН. Ооржактыы, аялгазы С.Бюрбээнии.	1		
22	Инек дугайында.Назы-харын барымдаалап адаары.	1		
23	Шилги бызаам.	1		
24	Сарлык дугайында.	1		
25	Сарлык оглу.	1		
26	Иви мал. Назы-харының, адының хуваалдазы.	1		
27	Аът.	1		
28	Кулунчугаш. Сөзү А. Допчааныы, аялгазы Д. Шактарныы.	1		
29	Теве дугайында.	1		
30	Шээр мал. Назы-хары, аттары.	1		
Найырал дугайында (4 шак)				
31	Найырал – үнелиг чүүл.	1		
32	Сайзанак.	1		
33	Ойнаал,эжим.	1		
34	Түңнел кичээл.	1		